ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ CARL OTTO LENZ της 23ης Ιανουαρίου 1991 *

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Α — Τα πραγματικά περιστατικά

1. Η διαδικασία, επί της οποίας σήμερα διατυπώνω τη γνώμη μου, αφορά το μονοπώλιο της τηλεοράσεως, το οποίο έχει παραχωρηθεί στην αιτούσα της κύριας δίκης — δημόσια επιχείρηση υπό κρατικό έλεγχο — σύμφωνα με τον ελληνικό νόμο 1730/1987 (και το οποίο όμως προφανώς — ας αναφερθεί αυτό ήδη από τώρα — αμβλύνθηκε με τον νόμο 1866/1989, κατά τον οποίο μπορεί να επιτραπεί με υπουργική απόφαση η ίδρυση τηλεοπτικών σταθμών τοπικού χαρακτήρα).

2. Ενόψει του γεγονότος ότι τον Δεκέμβριο 1988 οι καθών της κύριας δίκης (ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και ο Δήμαρχος Θεσσαλονίκης) ίδρυσαν τηλεοπτικό σταθμό και άρχισαν να εκπέμπουν από αυτόν τηλεοπτικά προγράμματα, κινήθηκε ενώπιον του Μονομελούς Δικαστηρίου, το οποίο μας υπέβαλε αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, η διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων με αίτημα — βάσει της απαγορευτικής διατάξεως του άρθρου 16 του νόμου 1730/1987 — να απαγορευθούν οι εκπομπές, να κατασχεθεί ο τεχνικός εξοπλισμός και να διαταχθεί η θέση αυτού υπό μεσεγγύηση.

3. Στα πλαίσια της διαδικασίας αυτής, οι καθών επικαλέστηκαν προς άμυνά τους κυρίως το κοινοτικό δίκαιο και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Δεδομένου ότι κατά τον τρόπο αυτό ανακύπτουν, κατά την άποψη του αιτούντος δικαστηρίου, σοβαρά προβλήματα κοινοτικού δικαίου (ιδίως σε σχέση με την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και τη σχετική διάταξη περί εξαιρέσεων του άρθρου 36 της Συνθήκης ΕΟΚ, σε σχέση με το άρθρο 90 που ισχύει για τις δημόσιες επιχειρήσεις σε συνδυασμό με τα άρθρα 3, στοιχείο στ, 85 και 86 της Συνθήκης ΕΟΚ, καθώς και σε σχέση με τη γενική διάταξη του άρθρου 2 της Συνθήκης ΕΟΚ) και επειδή επίσης διαπιστώθηκε η ύπαρξη προβλημάτων σε σχέση με το άρθρο 10 της Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ανεστάλη με την απόφαση της 2ας Απριλίου 1989 η διαδικασία και υποβλήθηκαν δέκα προδικαστικά ερωτήματα (τα οποία δεν θα επαναλάβω εδώ), που όμως περιήλθαν στο Δικαστήριο μόλις στις 16 Αυγούστου 1989.

4. Επί των ερωτημάτων αυτών πρέπει, κατ' εμέ, κατόπιν των παρατηρήσεων που διατυπώθηκαν στο Δικαστήριο από τους διαδίκους της κύριας δίκης, τη Γαλλική Κυβέρνηση και την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, να διατυπωθεί η ακόλουθη γνώμη.

Β — Η γνώμη μου επί της υποθέσεως

5. *1.* Ως προς τις παρατηρήσεις της αιτούσας ότι δεν είναι δυνατή η υποβολή αιτήσεως κατά το άρθρο 177 της Συνθήκης ΕΟΚ στο πλαίσιο της διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων (επειδή πράγματι μια διαδικασία στην Ελλάδα κινείται μόνο μέσω ασκήσεως *αγωγής*) και ότι δεν επιτρέπεται η υποβολή ερωτημάτων στο Δικαστήριο τα οποία έχουν ήδη διευκρινιστεί

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

(προφανώς νοείται εν προκειμένω η απόφαση επί της υποθέσεως 155/73 [1]), πρέπει ευθύς εξαρχής να τονισθεί ότι με τέτοιου είδους επιχειρήματα ασφαλώς δεν μπορεί να συναχθεί το απαράδεκτο της υποβολής της αιτήσεως.

6. Εν προκειμένω — όσον αφορά το πρώτο σημείο — υφίσταται πάγια νομολογία (π.χ. οι υποθέσεις 29/69 [2] και 78/70 [3]).

ευρωπαϊκό δίκαιο. Αντιθέτως, το μόνο που είναι δυνατό — και κατ' αυτή την έννοια πρέπει να εκληφθεί το ερώτημα — είναι να ερμηνεύσει το κοινοτικό δίκαιο σε σχέση με τα περιστατικά που αφορά η αντιδικία στην κύρια δίκη, κατά τρόπο ώστε να παρασχεθεί στο αιτούν δικαστήριο η δυνατότητα να αποφανθεί ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής του εθνικού δικαίου (πράγμα εξάλλου το οποίο — αντίθετα από την άποψη της αιτούσας της κύριας δίκης — ισχύει επίσης και αναφορικά με το συνταγματικό δίκαιο, το οποίο δεν υπερτερεί του κοινοτικού δικαίου).

7. Όσον αφορά, εξάλλου, την προδικαστική απόφαση 155/73, σημασία έχει για την παρούσα διαδικασία ότι τα υποβληθέντα ερωτήματα αναφέρονται προφανώς και σε άλλα επιπλέον ζητήματα. Καταρχήν, πρέπει πάντως να τονισθεί ότι, ακόμη και μετά τη διευκρίνιση ορισμένων νομικών ζητημάτων από το Δικαστήριο, το εθνικό δικαστήριο έχει πάντοτε την εξουσία να υποβάλλει εκ νέου ένα εξετασθέν πρόβλημα, όταν κατά την άποψή του δεν έχει ακόμη διευκρινισθεί επαρκώς.

8. *2.* Επομένως, όσον αφορά το *πρώτο ερώτημα* που μας υποβλήθηκε — αν συνάδει με το κοινοτικό δίκαιο ένας νόμος με τον οποίο παρέχεται σε έναν τηλεοπτικό φορέα το τηλεοπτικό μονοπώλιο στο σύνολο του εδάφους κράτους μέλους για την εκπομπή κάθε είδους τηλεοπτικών προγραμμάτων — πρέπει να λεχθεί ως προς αυτό ότι το Δικαστήριο κατά τη διαδικασία του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ — όπως έχει τονισθεί κατ' επανάληψη στη νομολογία — δεν μπορεί να αποφανθεί επί του αν συμβιβάζονται εθνικοί νόμοι με το

9. Κατά συνέπεια, ως προς το πρώτο ερώτημα μπορεί να θεωρηθεί άνευ ετέρου ως δεδομένο ότι κατά το κοινοτικό δίκαιο τίποτε καταρχήν δεν απαγορεύει την ύπαρξη μονοπωλίων. Αυτό συνάγεται ήδη από το άρθρο 37 της Συνθήκης, το οποίο απαιτεί τη *διαρρύθμιση* κρατικών μονοπωλίων μόνο προκειμένου να αποκλειστεί οποιαδήποτε διάκριση μεταξύ των υπηκόων των κρατών μελών. Αυτό μπορεί επίσης να συναχθεί από το άρθρο 90 της Συνθήκης, κατά το οποίο, αφενός, είναι δυνατό να χορηγούνται σε επιχειρήσεις *αποκλειστικά* δικαιώματα (με την επιφύλαξη βεβαίως ότι δεν θεσπίζονται μέτρα αντίθετα προς τη Συνθήκη, ιδίως δε προς τα άρθρα 7 και 85 μέχρι και 94) και στο οποίο, αφετέρου, σε σχέση με *δημοσιονομικά μονοπώλια,* γίνεται λόγος μόνο για περιορισμένη ισχύ των διατάξεων της Συνθήκης. Αυτό διευκρινίστηκε ιδίως με την ήδη προαναφερθείσα απόφαση επί της υποθέσεως 155/73, καθόσον εν προκειμένω υπογραμμίζεται ότι η Συνθήκη δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να εξαιρούν τις τηλεοπτικές εκπομπές από τον ανταγωνισμό, παρέχοντας σε έναν ή περισσότερους φορείς το αποκλειστικό δικαίωμα μεταδόσεώς τους, επιπλέον δε τονίζεται ότι ένα τέτοιο μονοπώλιο δεν είναι ασυμβίβαστο με το άρθρο 86.

10. Καθόσον στην απόφαση αυτή γίνεται επιπλέον λόγος, σε σχέση με κρατικά τηλεοπτικά μονοπώλια, για « λόγους που αποβλέπουν στο

1 — Απόφαση της 30ής Απριλίου 1974, στην υπόθεση 155/73, Giuseppe Sacchi (Slg. 1974, σ. 409).

2 — Απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1969, στην υπόθεση 29/69, Erich Stauder κατά Δήμου Ulm (Slg. 1969, σ. 419).

3 — Απόφαση της 8ης Ιουνίου 1971, στην υπόθεση 78/70, Deutsche Grammophon Gesellschaft mbH κατά Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co. KG (Slg. 1971, σ. 487).

δημόσιο συμφέρον », πρέπει ασφαλώς — σε συμφωνία με την Επιτροπή — να θεωρηθεί ότι υφίσταται η προϋπόθεση αυτή και στην περίπτωση της αιτούσας της κύριας δίκης. Εν προκειμένω, μπορεί να αναφερθεί ο ορισμός της αποστολής της αιτούσας που περιέχεται στο άρθρο 2 του νόμου 1730/1987 και στο άρθρο 15 του ελληνικού Συντάγματος, καθώς και ότι δεν πρόκειται για την προστασία οικονομικού χαρακτήρα δραστηριότητας από ανταγωνιστές (επειδή πράγματι η δραστηριότητα της αιτούσας — κατά το άρθρο 2 του νόμου 1730/1987 — δεν αποβλέπει στην επίτευξη κέρδους).

11. Αν δεν θεωρηθούν επαρκείς αυτές οι παρατηρήσεις ως προς το πρώτο ερώτημα — και ευλόγως λόγω της μακροσκελούς διατυπώσεώς του και των παρατηρήσεων των μερών της διαδικασίας — τότε μπορούν να ληφθούν υπόψη και τα ακόλουθα δεδομένα.

12. Όπως γνωρίζετε, η Επιτροπή εξέφρασε ορισμένες σκέψεις ως προς την αρχή της *ελεύθερης παροχής υπηρεσιών,* οι οποίες στηρίζονται στο ότι για έργα δημιουργών από άλλες χώρες μέλη μπορούν να συναφθούν συμβάσεις παροχής δικαιώματος εκμεταλλεύσεως μόνο με το τηλεοπτικό μονοπώλιο και κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να επέλθει περιορισμός της αντίστοιχης ζητήσεως. Στην παρατήρηση όμως αυτή προσέθεσε η ίδια ευστόχως ότι αυτό δεν συνιστά αφευατού κανένα περιορισμό που να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης. Θα μπορούσε να γίνει λόγος για κάτι τέτοιο μόνο αν συνεπεία *κρατικών μέτρων* προέκυπτε διάκριση προς όφελος των εθνικών έργων (πράγμα πάντως που δεν υποστηρίχθηκε). Αν, αντιθέτως, κάτι τέτοιο οφειλόταν στη στάση του κρατικού μονοπωλίου, αυτοτελώς θεωρούμενη, τότε εφαρμοστέο εν προκειμένω θα ήταν μόνο το άρθρο 86 της Συνθήκης.

13. Το ίδιο σύντομες μπορεί να είναι και οι παρατηρήσεις — που διατύπωσε επίσης και η Επιτροπή — επί των σκέψεων σχετικά με το *δικαίωμα εγκαταστάσεως,* οι οποίες στηρίζονται στο ότι η ύπαρξη τηλεοπτικού μονοπωλίου συνεπάγεται τον αποκλεισμό της εγκαταστάσεως άλλων επιχειρήσεων στον τομέα αυτό.

14. Εν προκειμένω, σημασία έχει απλώς το ότι οι περιορισμοί επηρεάζουν κατά τον ίδιο τρόπο τις ενδιαφερόμενες ημεδαπές και αλλοδαπές επιχειρήσεις, δηλαδή ότι δεν μπορεί να γίνει λόγος για μη τήρηση της επιταγής της ίσης μεταχειρίσεως με ημεδαπούς που συνάγεται από το άρθρο 52 της Συνθήκης.

15. Μεγαλύτερη προσοχή πρέπει, αντιθέτως, να δοθεί σε έναν άλλο, επίσης της Επιτροπής, συλλογισμό. Ο συλλογισμός αυτός στηρίζεται, αφενός, στη διαπίστωση ότι οι τηλεοπτικές εκπομπές πρέπει κατά τη νομολογία μας (βλ. αποφάσεις επί των υποθέσεων 155/73 και 352/84[4]) να θεωρούνται ως παροχή υπηρεσιών κατά την έννοια της Συνθήκης, αφετέρου, στο ενδεχόμενο να έχει η αιτούσα της κύριας δίκης βάσει του νόμου 1730/1987 και το μονοπώλιο για τη μετάδοση εκπομπών από άλλα κράτη μέλη. (Αν αυτό πράγματι συμβαίνει — όπως γνωρίζετε, το σημείο αυτό αποτέλεσε αντικείμενο έντονης αμφισβητήσεως κατά την προφορική διαδικασία — υπόκειται σε τελευταία ανάλυση στην κρίση του εθνικού δικαστηρίου. Σύμφωνα με τα όσα ελέγχθησαν πάντως ενώπιον του Δικαστηρίου δημιουργείται η εντύπωση ότι στην ελληνική νομολογία υφίστανται σοβαρές ενδείξεις υπέρ της ορθότητας της απόψεως της Επιτροπής και, επομένως, μπορεί να θεωρηθεί ότι ο αμέσως προηγουμένως αναφερθείς νόμος του έτους 1989 επέφερε εν προκειμένω με μία σαφή νομοθετική διάταξη διευκρίνιση απλώς της καταστάσεως.)

16. Λαμβάνοντας ως βάση ότι προγράμματα από άλλα κράτη μέλη βρίσκονται πάντως σε ορισμένο ανταγωνισμό με εθνικά προγράμματα (διότι, πράγματι, ενδεχομένως υφιστάμενα γλωσσικά προβλήματα δεν αφορούν τον

4 — Απόφαση της 26ης Απριλίου 1988, στην υπόθεση 352/85, Bond van Adverteerders κ.λπ. κατά Ολλανδικού Δημοσίου (Συλλογή 1988, σ. 2085).

πληθυσμό στο σύνολό του, ούτε κάθε είδους εκπομπή), η Επιτροπή φρονεί ότι πρέπει η συγκέντρωση του μονοπωλίου της αναμεταδόσεως αλλοδαπών προγραμμάτων σε έναν φορέα να προκαλεί από απόψεως κοινοτικού δικαίου ενδοιασμούς όπως ακριβώς και η κατάσταση την οποία αφορούσε η υπόθεση 59/75 [5] (στην οποία επρόκειτο, ως γνωστό, για το ότι ένα μονοπώλιο καπνού με ίδια παραγωγή είχε και το αποκλειστικό δικαίωμα εισαγωγών ως προς το οποίο έγινε δεκτό ότι έπρεπε — επειδή συνιστούσε δυσμενή διάκριση κατά την έννοια του άρθρου 37 της Συνθήκης — να καταργηθεί).

17. Νομίζω ότι με αυτό πρέπει να συμφωνήσουμε. Εν προκειμένω, δεν πρέπει να προκαλέσει σύγχυση το γεγονός ότι η αναφερθείσα περίπτωση είχε σχέση με το άρθρο 37, το οποίο περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο 2 της Συνθήκης που αφορά τους ποσοτικούς περιορισμούς. Πράγματι, η απαγόρευση των διακρίσεων — οι οποίες πρέπει να θεωρούνται ως περιορισμός κατά την έννοια του άρθρου 59 — ισχύει και για την παροχή υπηρεσιών (βλ. απόφαση στην υπόθεση 352/86 [6]). Εύκολα γίνεται όμως πράγματι αντιληπτός ο κίνδυνος της δυσμενούς διακρίσεως σε βάρος αλλοδαπών εκπομπών στην περίπτωση μονοπωλιακής επιχειρήσεως, η οποία διαθέτει η ίδια μία εταιρία παραγωγής και στην οποία (όπως συνάγεται από το προοίμιο του νόμου 1730/1987) έχει ανατεθεί ως ιδιαίτερη αποστολή η προαγωγή και διατήρηση της εθνικής ταυτότητας. Πρέπει, πάντως, να αναγνωρισθεί ότι την καλύτερη «εγγύηση» (αυτός ο όρος χρησιμοποιείται στην απόφαση επί της υποθέσεως 59/75) για να αποκλεισθεί ένας τέτοιος κίνδυνος αποτελεί ο διαχωρισμός των τομέων του μονοπωλίου, δηλαδή η κατάργηση του μονοπωλίου αναμεταδόσεως. Επομένως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αρκεί το γεγονός ότι η αιτούσα της κύριας δίκης αναμεταδίδει πράγματι από τον Οκτώβριο 1988 δέκα ευρωπαϊκά προγράμματα, τα οποία εκπέμπονται μέσω δορυφόρου, καθόσον αυτό αποτελεί προφανώς μία απλή, κάθε στιγμή ικανή να μεταβληθεί, πρακτική, η οποία δεν στηρίζεται σε καμία νομοθετική επιταγή. Επίσης, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αρκεί η αναφορά — εξάλλου μόλις με τον νόμο του 1989 — στην υποχρέωση να λαμβάνεται κατά την κατάρτιση του προγράμματος της αιτούσας πρόνοια για ένα κατά 50 % μέρος από ευρωπαϊκά προγράμματα, επειδή αυτό εξακολουθεί να διατηρεί άθικτο ένα σημαντικό πεδίο επιλογής, κατά την υλοποίηση του οποίου σημαντικοί ανταγωνιστές μπορούν σαφώς να περιέλθουν σε δυσμενή θέση, εφόσον πράγματι και η ημεδαπή παραγωγή ανήκει στο ευρωπαϊκό μέρος του προγράμματος.

18. Κατόπιν όλων αυτών, δεν είναι δυνατό να μη γίνει δεκτό ότι υφίστανται σοβαροί ενδοιασμοί από απόψεως κοινοτικού δικαίου ως προς τη μορφή του τηλεοπτικού μονοπωλίου της αιτούσας — εν πάση περιπτώσει βάσει του νόμου 1730/1987 — ενόψει δε αυτής της διατυπώσεως — για να το πω και αυτό — δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι πρέπει να θεωρηθεί ότι επιτρέπονται περιορισμοί στον τομέα αυτό για λόγους *δημοσίας τάξεως* (στους οποίους αναφέρεται και το άρθρο 56 επίσης) ή *γενικού συμφέροντος*. Καίτοι σ' αυτό αναφέρεται η απόφαση επί της υποθέσεως 52/79 [7] σχετικά με τη μετάδοση *διαφημιστικών* μηνυμάτων, δεν πρέπει εντούτοις να παραβλέπεται ότι στην κύρια δίκη δεν πρόκειται προφανώς για την παρεμπόδιση της διαφημίσεως (η οποία εξάλλου — όπως ορθώς η Επιτροπή παρατήρησε — θα μπορούσε να επιτευχθεί με λιγότερο αυστηρά μέτρα), ούτε δε επιπλέον φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία η μέριμνα αποτροπής κινδύνων για τη δημόσια τάξη από άλλους λόγους, που μπορούν να προκληθούν από αλλοδαπές τηλεοπτικές εκπομπές. Τέλος, ούτε λόγοι τεχνικής φύσεως μπορούν να θεωρηθούν ότι ευσταθούν (αποφυγή ενοχλήσεων ενόψει του μικρού αριθμού διαθεσίμων διαύλων). Ως προς αυτό υποστηρίχθηκε πράγματι, χωρίς να αντικρουστεί, ότι η αιτούσα

5 — Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 1976, στην υπόθεση 59/75, Εισαγγελική Αρχή κατά Flavia Manghera κ.λπ. (Slg. 1976, σ. 91).

6 — Όπ.π., υποσημείωση 4.

7 — Απόφαση της 18ης Μαρτίου 1980, στην υπόθεση 52/79, Ποινική δίκη κατά Marc J. V. C. Debauve κ.λπ. (Slg. 1980, σ. 833).

ουδόλως χρησιμοποιεί όλους τους διαθέσιμους 49 διαύλους (αλλά προφανώς μόνο 5), και κατά τούτο παρουσιάζει ασφαλώς ενδιαφέρον το ότι εφεξής κατά τον νόμο του 1989 επιτρέπονται πλήρως τοπικοί σταθμοί.

19. Επομένως, επί του πρώτου ερωτήματος μπορεί να γίνει δεκτό ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο ένα τηλεοπτικό μονοπώλιο το οποίο έχει διαμορφωθεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ο φορέας, στον οποίο έχει αυτό παρασχεθεί, να έχει τόσο το αποκλειστικό δικαίωμα της μεταδόσεως ημεδαπών προγραμμάτων όσο και την κατ' αποκλειστικότητα δυνατότητα αναμεταδόσεως αλλοδαπών προγραμμάτων.

20. Σ' αυτό πρέπει βεβαίως να προστεθεί επίσης ότι κατόπιν όλων όσων ακούσαμε φαίνεται εξαιρετικά αμφίβολο αν η διαπίστωση αυτή μπορεί να χρησιμεύσει για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, δεδομένου ότι πρόκειται προφανώς μόνο για τη μετάδοση *τοπικών* προγραμμάτων, τα οποία παράγονται από τους ίδιους τους καθών. Αν κάτι τέτοιο πράγματι συμβαίνει (πράγμα που σε τελευταία ανάλυση θα πρέπει να κρίνει το παραπέμπον δικαστήριο), τότε πολύ δύσκολα θα μπορέσει αυτό να συναγάγει χρήσιμα συμπεράσματα από το ότι η παραχώρηση του μονοπωλίου παροχής στην αιτούσα (κατά το πρότυπο της αποφάσεως στην υπόθεση 59/75) πρέπει να θεωρηθεί ότι δεν επιτρέπεται. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή θα επρόκειτο για υπόθεση καθαρά εσωτερικής φύσεως για την επίλυση της οποίας το κοινοτικό δίκαιο δεν παρέχει κανένα στοιχείο.

21. Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι, εφεξής (από της εκδόσεως του νόμου του 1989), υφίσταται η δυνατότητα εγκρίσεως τοπικών τηλεοπτικών σταθμών (της οποίας έκαναν χρήση και οι καθών κατόπιν υποβολής αιτήσεως). Εάν όμως — αφού δημιουργηθεί η απαραίτητη διοικητική δομή — παρέχεται πράγματι η έγκριση, δεν φαίνεται πώς θα ήταν δυνατό να ευδοκιμήσουν οι υπό κρίση αιτήσεις στην κύρια δίκη [8].

22. *3.* Το *δεύτερο και το τρίτο ερώτημα,* στα οποία στρέφομαι στη συνέχεια και τα οποία θα εξετάσω βεβαίως από κοινού, καθόσον αφορούν προβλήματα της *ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων,* θίγουν αφενός μεν το πρόβλημα αν υφίσταται παράβαση του άρθρου 9 της Συνθήκης ΕΟΚ (επειδή πράγματι τεχνικό υλικό, φιλμ και άλλα προϊόντα που χρησιμοποιούνται για τη μετάδοση τηλεοπτικό προγραμμάτων δεν μπορούν να διατίθενται παρά μόνο προς το μονοπώλιο το οποίο και μπορεί ελεύθερα να προκρίνει το ημεδαπό προϊόν), αφετέρου δε το ζήτημα αν η χορήγηση αποκλειστικής τηλεοπτικής παραχωρήσεως σε έναν φορέα πρέπει να θεωρηθεί ως μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος κατά την έννοια του άρθρου 30 της Συνθήκης ΕΟΚ.

23. α) Ως προς το πρώτο μέρος αυτών των ερωτημάτων μπορώ και πάλι να είμαι εξαιρετικά σύντομος. Εν προκειμένω, η Γαλλική Κυβέρνηση ορθώς παρατηρεί ότι το άρθρο 9, το οποίο αναφέρεται στην τελωνειακή ένωση, δεν αφορά ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών, αλλά μόνο — όπως καταφαίνεται και από τη σχετική νομολογία — παρακώλυση των εισαγωγών μέσω *επιβαρύνσεων.* Επειδή όμως δεν διαφαίνεται ότι τα προβλήματα που προκύπτουν από το ελληνικό τηλεοπτικό μονοπώλιο έχουν οποιαδήποτε σχέση με επιβαρύνσεις που επιβάλλονται λόγω εισαγωγής, μπορεί με βεβαιότητα να θεωρηθεί ότι συμπεράσματα αντλούμενα από το άρθρο 9 της Συνθήκης στερούνται οποιασδήποτε σημασίας για την έκβαση της κύριας δίκης.

8 — Βλ. ανωτέρω παράγραφο 2.

24. β) Περαιτέρω, όσον αφορά το άρθρο 30, πρέπει να υπογραμμιστεί, σε συμφωνία με την Επιτροπή, ότι αυτή καθεαυτή η ύπαρξη μονοπωλίου και το γεγονός ότι το μονοπώλιο έχει δικαίωμα επιλογής ως προς την προμήθεια του αναγκαίου υλικού δεν φαίνεται να προκαλούν ενδοιασμούς υπό το φως του άρθρου 30.

25. Ενδοιασμοί δημιουργούνται, αντιθέτως, μόνον όταν προκύψει δυσμενής διάκριση, όταν δηλαδή προτιμώνται κατά αντικειμενικώς αδικαιολόγητο τρόπο εγχώρια προϊόντα κατά την άσκηση του δικαιώματος επιλογής. Εν προκειμένω, μπορεί να αναφερθεί η ανωτέρω απόφαση στην υπόθεση 155/73, στις σκέψεις 7 και 8 της οποίας αναφέρεται η περίπτωση αυτή — ως ανεπίτρεπτη — και στην οποία επίσης, εν προκειμένω, τονίζεται ότι το δικαίωμα αποκλειστικότητας δεν πρέπει να χρησιμοποιείται για την προαγωγή εντός της Κοινότητας ορισμένων εμπορικών ρευμάτων ή επιχειρήσεων έναντι άλλων. Κατ' αντίστοιχο τρόπο έγινε δεκτό με τις αποφάσεις στις υποθέσεις 271/81 [9] και 30/87 [10] σε σχέση με μονοπώλια παροχής υπηρεσιών, τα οποία μπορούν να επηρεάσουν έμμεσα τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών, ότι αντιβαίνουν προς την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, όταν συνεπάγονται διάκριση σε βάρος των εισαγομένων προϊόντων έναντι των εγχωρίων προϊόντων.

26. Σ' αυτό πρέπει πάντως να προστεθεί ότι το άρθρο 30 εφαρμόζεται μόνο όταν η γενεσιουργός διακρίσεων συμπεριφορά καταλογίζεται στο *κράτος*. Αν, αντιθέτως, πρόκειται για αυτοτελή απόφαση του μονοπωλίου, η σχετική κρίση μπορεί να στηριχθεί μόνο στο άρθρο 86 της Συνθήκης. Το πώς έχει εν προκειμένω η κατάσταση εναπόκειται στην κρίση του δικαστηρίου της κύριας δίκης. Συναφώς, έχει επίσης σημασία αν προϊόντα από άλλα κράτη μέλη δεν έχουν πράγματι καμία πιθανότητα να προτιμηθούν ή αν κατά την προμήθεια του υλικού διασφαλίζεται αντικειμενική επιλογή, δεδομένου ότι η αιτούσα — όπως τόνισε μετ' επιτάσεως — οφείλει να συμμορφώνεται προς τις διατάξεις της οδηγίας 77/62 [11] και το συναφώς εκδοθέν προεδρικών διάταγμα 105/89.

27. *4.* Επί του *τετάρτου ερωτήματος* (το οποίο αναφέρεται στο πρόβλημα αν ένα τηλεοπτικό μονοπώλιο μπορεί να δικαιολογείται από το *άρθρο 36* της Συνθήκης ΕΟΚ) αρκούν επίσης μερικές μόνο παρατηρήσεις.

28. Εν προκειμένω έχει σημασία ότι αποκλειστικά τηλεοπτικά δικαιώματα δεν είναι καταρχήν ασυμβίβαστα με τη Συνθήκη και εν πάση περιπτώσει δεν εμπίπτουν αυτά καθεαυτά (επειδή πρόκειται για παροχές υπηρεσιών) στο άρθρο 30. Αυτό καθιστά σαφές ότι δεν μπορούν λογικά να δικαιολογούνται βάσει του άρθρου 36, το οποίο ισχύει για την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

29. Καθόσον όμως πρόκειται για επηρεασμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων κατά την έννοια των παρατηρήσεων επί του προηγουμένου ζητήματος (γενεσιουργή διακρίσεως συμπεριφορά του μονοπωλίου, η οποία μπορεί να καταλογιστεί στο κράτος), πρέπει εν προκειμένω (δηλαδή για μία περίπτωση την οποία προφανώς δεν αφορά το τέταρτο ερώτημα) να λεχθεί ότι δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι δικαιολογείται αυτό βάσει του άρθρου 36, δεδομένου ότι στο τελευταίο εδάφιο αυτού του άρθρου αναφέρεται ρητώς ότι ενδεχόμενοι κατά το άρθρο 36 περιορισμοί δεν μπορούν να αποτελούν μέσο αυθαιρέτων διακρίσεων.

9 — Απόφαση της 28ης Ιουνίου 1983, στην υπόθεση 271/81, Société coopérative d'amélioration de l'elevage et d'insémination artificielle de Béarn κατά Lucien J. M. Mialocq κ.λπ. (Συλλογή 1983, σ. 2057).

10 — Απόφαση της 4ης Μαΐου 1988, στην υπόθεση 30/87, Corinne Bodson κατά SA Pompes funèbres des régions libérées (Συλλογή 1988, σ. 2479).

11 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1976, περί συντονισμού των διαδικασιών συνάψεως συμβάσεων κρατικών προμηθειών (ΕΕ ειδ. έκδ. 17/001, σ. 24).

30. *5.* Το *επόμενο ερώτημα,* με το οποίο θ' ασχοληθούμε στη συνέχεια, αναφέρεται στα *άρθρα 3, στοιχείο στ, και 85* της Συνθήκης ΕΟΚ. Κατά το ερώτημα αυτό, πρέπει να διευκρινιστεί αν η παραχώρηση αποκλειστικών τηλεοπτικών δικαιωμάτων από το κράτος και η άσκησή τους συνάδει με τις προαναφερθείσες διατάξεις περί ανταγωνισμού.

31. Όσον αφορά το *άρθρο 3, στοιχείο στ* (ως προς τη δράση της Κοινότητας πρέπει να λεχθεί εδώ ότι περιλαμβάνει την « εγκαθίδρυση καθεστώτος που να εξασφαλίζει ανόθευτο ανταγωνισμό εντός της κοινής αγοράς »), είναι προφανές ότι με αυτό εξαγγέλλεται απλώς μία γενική αρχή η οποία έπρεπε να συγκεκριμενοποιηθεί με άλλες διατάξεις της Συνθήκης. Επομένως, δεν προσφέρεται αυτό καθεαυτό ως αξιολογικό κριτήριο για μέτρα που προέρχονται από επιχειρήσεις ή από το κράτος. Αντιθέτως, μπορεί να χρησιμεύσει, εν πάση περιπτώσει, ως τέτοιο κριτήριο σε συνδυασμό με τις διατάξεις που το συγκεκριμενοποιούν.

32. Καθόσον το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ως μία τέτοια διάταξη το *άρθρο 85,* έχει περαιτέρω γι' αυτό σημασία ότι το άρθρο αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη συμφωνιών μεταξύ επιχειρήσεων, αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων και εναρμονισμένων πρακτικών μεταξύ επιχειρήσεων. Δεδομένου όμως ότι εν προκειμένω δεν περιέχονται στη Διάταξη περί παραπομπής κανενός είδους στοιχεία (η δε αναφορά που έγινε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση στη — μέσω νόμου — σύμπραξη δύο προηγουμένων ελληνικών τηλεοπτικών επιχειρήσεων στερείται ασφαλώς σημασίας), περιττεύει, κατά τη γνώμη μου, κάθε περαιτέρω ερμηνευτική προσπάθεια της διατάξεως αυτής στην παρούσα περίπτωση.

33. Για τον λόγο αυτό, περιττεύει επίσης προφανώς και η αναφορά στο ότι κατά τη νομολογία μας (απόφαση στην υπόθεση 66/86)[12] τα κράτη μέλη υποχρεούνται να απέχουν από μέτρα τα οποία είναι δυνατόν να εξαλείψουν το « effet utile » των διατάξεων περί ανταγωνισμού. Αυτό, πράγματι, δεν μπορεί παρά να σημαίνει, σε σχέση με το άρθρο 85, ότι δεν πρέπει, παραδείγματος χάρη, να ευνοείται ή να επιδιώκεται με κρατικά μέτρα σύναψη συμφωνιών μεταξύ διαφόρων επιχειρήσεων.

34. Επιπλέον, μπορεί περαιτέρω (σε σχέση με το έκτο ερώτημα, το οποίο αναφέρεται στο άρθρο 90, παράγραφος 2) να προστεθεί ότι, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία η αιτούσα θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επιχείρηση κατά την έννοια του άρθρου 90, παράγραφος 2, στην οποία έχει ανατεθεί η παροχή υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος, δεν είναι δυνατόν από τη διάταξη αυτή, σε συνδυασμό με τα άρθρα 3, στοιχείο στ, και 85 της Συνθήκης ΕΟΚ, να συναχθεί κανένα χρήσιμο στοιχείο για την έκβαση της κύριας δίκης, ακριβώς επειδή οι τελευταίες αυτές διατάξεις στερούνται σημασίας ως αξιολογικά κριτήρια για την προκειμένη περίπτωση.

35. *6.* Έρχομαι τώρα στα *ερωτήματα 7 και 8,* τα οποία προφανώς αφορούν το *άρθρο 86* της Συνθήκης ΕΟΚ. Κατά τα ερωτήματα αυτά, πρέπει πράγματι να διευκρινιστεί αν μία επιχείρηση, στην οποία έχει παραχωρηθεί τηλεοπτικό μονοπώλιο για τηλεοπτικές αναμεταδόσεις κάθε είδους εντός ενός κράτους μέλους, κατέχει δεσπόζουσα θέση σε σημαντικό τμήμα της κοινής αγοράς και αν από ορισμένη άποψη μπορεί να γίνει λόγος για καταχρηστική εκμετάλλευση αυτής της θέσεως (αναφέρεται ο καθορισμός μονοπωλιακών τιμών για τηλεοπτικά διαφημιστικά προγράμματα και προτιμησιακών τιμών που εφαρμόζει η επιχείρηση, γίνεται δε λόγος για πράξεις που άγουν στην εξάλειψη του ανταγωνισμού, επειδή διαφημιστικές εκπομπές είναι δυνατές μόνο από το μονοπώλιο και μόνο απ' αυτό μπορούν να μεταδίδονται φιλμ και τηλεοπτικά έργα).

12 — Απόφαση της 11ης Απριλίου 1989, στην υπόθεση 66/86, Ahmed Saeed Flugreisen κ.λπ. κατά Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs (Συλλογή 1989, σ. 803).

36. Εν προκειμένω, είναι εύλογο να αναφερθεί και ένα στοιχείο από το έκτο ερώτημα (στο οποίο ως γνωστόν γίνεται λόγος για μία επιχείρηση, η οποία είναι επιφορτισμένη με την παροχή υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος κατά την έννοια του άρθρου 90). Πράγματι, είναι προφανές ότι στην κύρια δίκη δεν πρόκειται για μία συγκεκριμένη συμπεριφορά της αιτούσας στην αγορά (η κρίση περί του οποίου, εξάλλου, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο — βλ. σκέψη 18 της αποφάσεως στην υπόθεση 155/73), αλλά για το αν ένα μονοπώλιο που έχει δημιουργηθεί από το κράτος, όπως είναι η αιτούσα, μπορεί να υφίσταται νομίμως από απόψεως κοινοτικού δικαίου.

37. α) Εκκινώντας από την υπόθεση ότι η αιτούσα αποτελεί επιχείρηση κατά την έννοια του άρθρου 90 (ήδη στην αρχή ανέφερα ότι πρόκειται για δημόσια επιχείρηση υπό κρατικό έλεγχο), συνάγω από τη διάταξη αυτή ότι η Ελληνική Δημοκρατία δεν μπορεί να θεσπίσει εν προκειμένω κανενός είδους μέτρα που να αντιβαίνουν προς τα άρθρα 85 έως 94 (από τα οποία εδώ ενδιαφέρει ιδίως το άρθρο 86).

38. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν επιτρέπεται η ίδρυση ενός μονοπωλίου και η δημιουργία δεσπόζουσας θέσεως, την οποία οπωσδήποτε κατέχει η αιτούσα (ιδίως επειδή μόνον αυτή διαθέτει ένα δίκτυο τηλεοπτικών εκπομπών και χρηματοδοτείται επίσης από την είσπραξη τελών). Αυτό συνάγεται σαφώς από τη σκέψη 17 της αποφάσεως επί της υποθέσεως 311/84 [13].

39. Όμως, δεν μπορεί να δημιουργηθεί εκ μέρους του κράτους μία δομή η οποία — ακόμη και αν προκληθεί από μία επιχείρηση που έχει δεσπόζουσα θέση στην αγορά — θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως καταχρηστική εκμετάλλευση κατά την έννοια του άρθρου 86. Συναφώς πρέπει να υπομνησθεί η απόφαση στην υπόθεση 6/72 [14], στην οποία έγινε δεκτό ότι το άρθρο 3, στοιχείο στ, απαιτεί να μην εξαλειφθεί ο ανταγωνισμός, πρέπει δε να θεωρείται ως καταχρηστική εκμετάλλευση κατά την έννοια του ενισχύει αυτή τη θέση σε τέτοιο βαθμό ώστε να παρεμποδίζεται ουσιαστικά ο ανταγωνισμός. Συναφώς, μπορεί επίσης να υπομνησθεί η ήδη προαναφερθείσα απόφαση στην υπόθεση 311/84, στην οποία χαρακτηρίστηκε ως καταχρηστική εκμετάλλευση κατά την έννοια του άρθρου 86 το γεγονός ότι μία επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση διατηρεί για τον εαυτό της (ή για μία επιχείρηση που ανήκει στον ίδιο όμιλο) μία παρεπόμενη δραστηριότητα, την οποία θα μπορούσαν να ασκήσουν και τρίτες επιχειρήσεις.

40. Υπό το φως αυτής της νομολογίας μπορεί πράγματι — όπως φρονεί και η Επιτροπή — να προκαλέσει ενδοιασμούς το γεγονός ότι παραχωρήθηκε στην αιτούσα ένα ευρύ μονοπώλιο σε τομείς με διαφορετικά συμφέροντα (μετάδοση ιδίων εκπομπών και αναμετάδοση αλλοδαπών εκπομπών). Μία επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση δεν μπορεί προφανώς κατά το άρθρο 86 να δημιουργήσει υπέρ αυτής μία τέτοια κατάσταση, επειδή αυτό ενέχει τον κίνδυνο — όπως εκτέθηκε ήδη σε μία άλλη αλληλουχία — δυσμενούς διακρίσεως σε βάρος αλλοδαπών προϊόντων και επειδή αυτό πρέπει να θεωρηθεί — επειδή μπορεί να ληφθεί ως δεδομένο ότι ευνοούνται τα δικά της προϊόντα — ως ένα είδος περιορισμού της παραγωγής κατά την έννοια του άρθρου 86, παράγραφος 2, στοιχείο β.

41. Δεδομένου ότι πρέπει να θεωρηθεί ότι συντρέχουν και οι άλλες προϋποθέσεις του άρθρου 86 — στην περίπτωση της δυσμενούς μεταχειρίσεως αλλοδαπών προϊόντων είναι βέβαιο ότι μπορεί να γίνει λόγος για επηρεασμό του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών, είναι δε επίσης βέβαιο ότι η Ελλάδα πρέπει να

13 — Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 1985, στην υπόθεση 311/84, CBEM κατά CLT και IBP (Telemarketing) (Συλλογή 1985, σ. 3261).

14 — Απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 1973, στην υπόθεση 6/72, Europemballage Corporation και Continental Can Company κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Slg. 1973, σ. 215).

θεωρηθεί ως σημαντικό τμήμα της κοινής αγοράς — μπορεί, επομένως, να γίνει δεκτό ότι υφίσταται εν προκειμένω καταχρηστική εκμετάλλευση κατά την έννοια του άρθρου 86, την ενθαρρύνει ένα κράτος μέλος, καθόσον έχει παραχωρηθεί στην αιτούσα ένα διπλό μονοπώλιο.

42. Αντιθέτως, ως προς τις άλλες περιπτώσεις ενδεχόμενης καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως που αναφέρονται ρητά στη Διάταξη περί παραπομπής (π.χ., η διαμόρφωση των τιμών από την αιτούσα) δεν χρειάζεται εδώ να λεχθεί τίποτε άλλο, ιδίως διότι στις καταστάσεις αυτές (οι οποίες — όπως ήδη είπα — υπάγονται στην κρίση του εθνικού δικαστηρίου) δεν διαπιστώνεται κανένα στοιχείο από το οποίο να πιθανολογείται η ύπαρξη κρατικής επιρροής.

43. Ομοίως, δεν χρειάζεται να ερευνηθεί περαιτέρω η αναφερθείσα κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση καταχρηστική εκμετάλλευση υπό τη μορφή της απαγορεύσεως από την αιτούσα τοπικών εκπομπών. Στην περίπτωση κατά την οποία η αιτούσα έχει εν προκειμένω πράγματι, βάσει του νόμου που ενδιαφέρει την παρούσα διαδικασία, αποφασιστική εξουσία (χορήγηση ή άρνηση χορηγήσεως εγκρίσεων), τότε καθοριστική σημασία για την παρούσα περίπτωση αποτελεί το γεγονός ότι μία τέτοιου είδους συμπεριφορά δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη έναντι των καθών κατά το άρθρο 86, ακριβώς επειδή ως προς αυτούς — όπως επίσης ακούσαμε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση — πρόκειται πράγματι μόνο για τη μετάδοση *τοπικών* εκπομπών και επομένως δεν μπορεί να γίνει λόγος για επηρεασμό του μεταξύ κρατών εμπορίου.

44. β) Αντιθέτως, πρέπει να λεχθεί ακόμη μία λέξη ως προς ένα σημείο του έκτου ερωτήματος το οποίο έχει σημασία στην παρούσα αλληλουχία, δηλαδή ως προς το πρόβλημα του τι μπορεί να συναχθεί από το *άρθρο 90, παράγραφος 2* (όπου ως προς επιχειρήσεις που είναι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος ορίζεται ότι οι κανόνες περί ανταγωνισμού της Συνθήκης ισχύουν μόνο εφόσον η εφαρμογή τους δεν εμποδίζει την εκπλήρωση της ιδιαίτερης αποστολής που έχει ανατεθεί στις επιχειρήσεις αυτές).

45. Εν προκειμένω, μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να λεχθεί άνευ ετέρου ότι φαίνεται τελείως απαράδεκτη η άποψη ότι το άρθρο 86 σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής ως προς την αιτούσα της κύριας δίκης λόγω του άρθρου 90, παράγραφος 2. Πράγματι, το άρθρο 90, παράγραφος 2, πρέπει να ερμηνευθεί στενώς και για τον λόγο αυτό σημασία έχει τι είναι αυτό που καθιστά επιτακτική την εκπλήρωση της ειδικής αποστολής που ανατίθεται σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις. Όμως, ως προς αυτό ορθώς τονίστηκε ότι η ειδική αποστολή που έχει ανατεθεί κατά το ελληνικό Σύνταγμα στην αιτούσα πρέπει να θεωρείται προπάντων σε συνάρτηση με τις δικές της παραγωγές και ότι αντιθέτως δεν έχει σημασία ως προς την αναμετάδοση αλλοδαπών εκπομπών. Επ' αυτού μπορεί ακόμη να παρατηρηθεί ότι από την άμβλυνση του μονοπωλίου με τον νόμο του 1989 (κατά τον οποίο πράγματι επιτρέπονται τοπικοί σταθμοί) μπορεί να συναχθεί άνευ ετέρου το συμπέρασμα ότι η εκπλήρωση της ειδικής αποστολής που έχει ανατεθεί στην αιτούσα ασφαλώς δεν είναι δυνατή μόνον όταν αυτή διαθέτει διπλό μονοπώλιο. Σε περίπτωση, πάντως, που υφίστανται άλλοι ενδοιασμοί ως προς αλλοδαπές αναμεταδιδόμενες εκπομπές (π.χ., όσον αφορά τον τομέα της διαφημίσεως), τότε θα πρέπει να θεωρηθεί — σε συμφωνία με την Επιτροπή — ότι εν προκειμένω είναι δυνατή η λήψη λιγότερο περιοριστικών μέτρων από ό,τι η παραχώρηση ενός μονοπωλίου αναμεταδόσεως προς την αιτούσα.

46. *7.* Στη συνέχεια, πρέπει να εξεταστεί ακόμη το πρόβλημα — το οποίο εκτίθεται στα *ερωτήματα 9 και 10* — αν το τηλεοπτικό μονοπώλιο της αιτούσας συνάδει με τον (αναφερόμενο στο *προοίμιο* της Συνθήκης ΕΟΚ και το *άρθρο της 2*) σκοπό της σταθερής βελτιώσεως των όρων διαβιώσεως των ευρωπαϊκών

λαών, καθώς και με το *άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.*

47. α) Ως προς το πρώτο από αυτά τα σημεία, η Επιτροπή υποστήριξε, κατά τη γνώμη μου ορθώς, ότι στις εν λόγω διατάξεις εκτίθενται μόνο οι στόχοι της Συνθήκης ΕΟΚ και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη δημιουργία της Κοινότητας. Επομένως, από τις διατάξεις αυτές μπορούν να συναχθούν μόνο οι γενικές υποχρεώσεις των κρατών μελών και των κοινοτικών οργάνων, η δε κύρια λειτουργία τους συνίσταται, επομένως, στην παροχή ερμηνευτικών στοιχείων, τα οποία είναι χρήσιμα κατά την εφαρμογή ειδικών διατάξεων που αφορούν συγκεκριμένα μέτρα. Πράγματι, δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι μπορεί να συναχθεί από τις εν λόγω διατάξεις, και ιδίως από το μέρος του άρθρου 2, το οποίο αναφέρεται ρητά στο ερώτημα 9, ένα στοιχείο το οποίο να μπορεί να χρησιμεύσει ως κριτήριο για τον χαρακτηρισμό ενός εθνικού τηλεοπτικού μονοπωλίου και να είναι εν προκειμένω πρόσφορο για τη θεμελίωση συγκεκριμένων υποχρεώσεων των κρατών μελών. Πολύ λιγότερη, ιδίως, σημασία έχει προφανώς εν προκειμένω η αναφορά στην « επιταχυνομένη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου » από ό,τι η αναφορά στην κατάργηση των « φραγμών που διαιρούν την Ευρώπη » και στην ανάγκη να προαχθούν « σχέσεις περισσότερο στενές μεταξύ των κρατών που συνενώνει (η Κοινότητα) ».

48. β) Όσον αφορά, εξάλλου, το άρθρο 10 της Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (το άρθρο αυτό αφορά, μεταξύ άλλων, την ελευθερία της λήψεως πληροφοριών ή ιδεών ανεξαρτήτως συνόρων), δεν χρειάζεται προφανώς να εξεταστεί περαιτέρω η άποψη της αιτούσας της κύριας δίκης ότι η λειτουργία του εν λόγω κανόνα συνίσταται κατ' ουσίαν στη διασφάλιση αντικειμενικών πληροφοριών, από αυτόν όμως δεν μπορεί να συναχθεί τίποτε ως προς το αν επιτρέπονται τηλεοπτικά μονοπώλια τα οποία πράγματι κατά την υπογραφή της Συμβάσεως δεν ήταν ευρέως διαδεδομένα.

49. Οι κανόνες της Συμβάσεως πρέπει να θεωρηθούν ότι αποτελούν συστατικό μέρος της κοινοτικής εννόμου τάξεως. Στην « οδηγία περί τηλεοράσεως » [15] αναφέρεται σχετικώς ότι το άρθρο 10, παράγραφος 1, της Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες που έχει κυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη αποτελεί επίσης μία ειδική εκδήλωση, στα πλαίσια του κοινοτικού δικαίου, μιας γενικότερης αρχής, δηλαδή της ελευθερίας της έκφρασης κατά την εφαρμογή του ως προς τη μετάδοση τηλεοπτικών εκπομπών. Το δικαίωμα αυτό πρέπει, επομένως, να γίνεται σεβαστό από τα κοινοτικά όργανα.

50. Είναι όμως επίσης σαφές ότι το Δικαστήριό μας δεν είναι κατά πρώτο λόγο αρμόδιο να κρίνει ενδεχόμενες ή πραγματικές παραβιάσεις εκ μέρους των κρατών μελών των προστατευομένων από την εν λόγω Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (αυτό είναι έργο των οργάνων που προβλέπονται από τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Δεν μπορεί δε, ιδίως, να ερευνήσει αν κανόνες των κρατών μελών συνάδουν με τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (αυτό έχει διευκρινιστεί σαφώς στη νομολογία· αναφέρω δε την απόφαση επί των υποθέσεων 60 και 61/84 [16]).

51. Αν όμως ληφθεί υπόψη η απόφαση επί της υποθέσεως 4/73 [17], κατά την οποία η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μπορεί να παράσχει στοιχεία τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου, και θεωρηθεί ότι μπορεί να υποστηριχθεί αυτό στο πλαίσιο του άρθρου 90, παράγραφος 2 — σε σχέση με την εκτίμηση του γενικού συμφέροντος, το οποίο συναρ-

15 — Βλ. συναφώς και το προοίμιο της οδηγίας 89/552/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 3ης Οκτωβρίου 1989, όγδοη αιτιολογική σκέψη (ΕΕ 1989, L 298, σ. 23).

16 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1985, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 60 και 61/84, Cinéthèque SA κ.λπ. κατά Fédération nationale des cinémas français (Συλλογή 1985, σ. 2605).

17 — Απόφαση της 14ης Μαΐου 1974, στην υπόθεση 4/73, J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung κατά Επιτροπής (Slg. 1974, σ. 491).

τάται με τα αποκλειστικά τηλεοπτικά δικαιώματα — τότε δεν απομένει παρά η διαπίστωση, σύμφωνα με όσα μας είναι γνωστά από την πρακτική της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με το άρθρο 10 της Συμβάσεως, σε σχέση με τηλεοπτικά μονοπώλια, ότι δεν μπορούν βεβαίως να συναχθούν κατ' αυτό τον τρόπο συμπεράσματα ως προς την εκτίμηση τηλεοπτικών μονοπωλίων που να υπερακοντίζουν ό,τι ήδη εκτέθηκε σε σχέση με την αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, καθώς και με το άρθρο 90, παράγραφος 1, σε σχέση με το άρθρο 86.

Γ — Πρόταση

52. Περαίνω και συνοψίζω. Κατά την άποψή μου, στα ερωτήματα του δικαστηρίου της Θεσσαλονίκης πρέπει να δοθούν οι ακόλουθες απαντήσεις:

« α) Νόμος, ο οποίος επιτρέπει σε τηλεοπτικό φορέα να έχει το τηλεοπτικό μονοπώλιο στο σύνολο του εδάφους κράτους μέλους και να προβαίνει στη μετάδοση κάθε είδους τηλεοπτικών προγραμμάτων, δημιουργεί ενδοιασμούς έναντι του άρθρου 59 της Συνθήκης ΕΟΚ (το οποίο επιτάσσει την εξάλειψη των περιορισμών στην παροχή υπηρεσιών), επειδή η σύζευξη ενός μονοπωλίου για εγχώρια προγράμματα με ένα μονοπώλιο για αναμετάδοση αλλοδαπών προγραμμάτων μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα δυσμενή διάκριση σε βάρος των τελευταίων.

β) Μπορεί πάντως να γίνει λόγος για παράβαση των διατάξεων περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων στην περίπτωση μιας τέτοιας μορφής οργανώσεως του τηλεοπτικού τομέα, εφόσον το μονοπώλιο προβαίνει σε δυσμενή διάκριση σε βάρος των εισαγομένων προϊόντων, η οποία μπορεί να καταλογιστεί στο κράτος υπό τον έλεγχο του οποίου τελεί το μονοπώλιο. Μία τέτοια κατάσταση δεν είναι δυνατόν να δικαιολογείται βάσει του άρθρου 36 της Συνθήκης.

γ) Το άρθρο 90 της Συνθήκης δεν αποκλείει τη δημιουργία μονοπωλίου για τις τηλεοπτικές μεταδόσεις. Η σώρευση αποκλειστικών δικαιωμάτων εκπομπής με δικαιώματα αναμεταδόσεως σε μία επιχείρηση πρέπει πάντως να θεωρηθεί ως μέτρο που δεν επιτρέπεται κατά το άρθρο 90 σε συνδυασμό με το άρθρο 86 και το οποίο δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε βάσει του άρθρου 90, παράγραφος 2.

δ) Μόνο από το προοίμιο της Συνθήκης και το άρθρο της 2 δεν μπορούν να συναχθούν κανενός είδους κριτήρια για τον σχηματισμό κρίσεως επί εθνικών τηλεοπτικών μονοπωλίων.

ε) Η διατυπούμενη στο άρθρο 10, παράγραφος 1, της Συμβάσεως διά την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών επιταγή της ελευθερίας του εκφράζεσθαι αποτελεί επίσης κατά την εφαρμογή της ως προς την εκπομπή και τη μετάδοση τηλεοπτικών προγραμμάτων ειδική έκφραση στο κοινοτικό δίκαιο μιας γενικής αρχής, δηλαδή της ελευθερίας του εκφράζεσθαι. Η αρχή αυτή δεν παρέχει κατά την κρίση επί τηλεοπτικών μονοπωλίων κανενός είδους έρεισμα για να υποστηριχθούν απόψεις οι οποίες εξέρχονται του πλαισίου των διαπιστώσεων που έγιναν ανωτέρω. »